

СЛОВОТВІРНО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню словотвірної-структурних особливостей німецьких термінів юридичної галузі. Проаналізовано проблеми словотвору простих, складних і похідних іменників у сучасній юридичній термінології німецької мови. Основну увагу присвячено групі аббревіатур, яка виявилася найбільш цікавою з морфологічного погляду.

Ключові слова: словотвір, іменники на позначення юридичної діяльності, прості, похідні і складні слова, аббревіатури.

Статья посвящена исследованию словообразовательно-структурных особенностей немецких терминов юридической области. Проанализировано проблемы словообразования простых, сложных и производных существительных в современной юридической терминологии немецкого языка. Основное внимание уделено группе аббревиатур, которая является наиболее интересной с морфологической точки зрения.

Ключевые слова: словообразование, существительные, обозначающие юридическую деятельность, простые, производные и сложные слова, аббревиатуры

The article is devoted to peculiarities of word building and structure in terms of the legal industry. It was analysed the problem of derivation of simple, complex and derived nouns in modern legal terminology in modern German language. Special attention is devoted to group of abbreviations, which was most interesting from a morphological point of view.

Keywords: formation, nouns denoting law activity, simple, compound and derivative words, abbreviations.

Розвиток сучасного суспільства зумовив радикальні зміни в багатьох наукових дисциплінах та сприяв появі нових галузей знань. У результаті цього процесу різко зріс інтерес до змін, які відбуваються у науці про терміни – термінології. У сучасному мовознавстві існують різні підходи до вивчення терміна, його природи та до місця термінології в лексичній системі мови. Складність ситуації полягає, насамперед, у відсутності єдиного тлумачення цих понять. Зазвичай під терміном розуміють емоційно нейтральне слово чи словосполучення, яке вживається для точного вираження понять та назв предметів [1, с. 482]. Подібне визначення терміна знаходимо і в „Логическом словаре” М.І. Кондакова, де термін окреслюється як слово або словосполучення, яке є точною назвою чітко визначеного поняття [3, с. 581]. Одне з досить точних визначень терміна дав І.С. Квитко, на думку якого термін – це слово або комплекс слів, що співвідноситься з поняттям певної організованої галузі знання, вступає в системні відношення з іншими словами та створює разом з ними замкнуту систему, що вирізняється інформативністю, однозначністю, точністю та експресивною нейтральністю [2, с. 21].

Сучасна німецька термінологічна лексика являє собою особливу підсистему (терміносистему) у складі лексичної системи німецької літературної мови. Її дослідження мають ґрунтуватися на врахуванні зовнішньомовних ознак – впливу інтенсивного розвитку науки, різних галузей правосуддя, суспільного життя в Німеччині. Газети, радіо, телебачення, науково-популярна література подають досить об’ємну інформацію з різних галузей права, що зумовлює появу термінів-інновацій у мові. Одні терміни виникають разом із новими поняттями, інші – починають уживатися як синоніми до вже наявних у мові слів. Частина термінів сформувалися тільки внаслідок набуття словом нового значення. Процес широкого входження термінів у загальне мовлення останнім часом помітно активізувався. Тому дослідження словотвірної-структурних особливостей юридичної термінології є актуальним.

Останнім часом у німецькому мовознавстві з’явилося чимало наукових праць, у яких досліджують як загальні теоретичні питання термінології, так і юридична терміносистема, її семантичні й концептуальні особливості. Це праці О.А. Шаблій [6], Л.П. Шишканової [7], Б. Конрада [8], Г. Кьоблера [9] та інших. Проте словотвірні-структурні особливості юридичної термінології сучасної німецької майже не досліджені, що й зумовило нашу студію.

Предметом дослідження є юридична термінологія сучасної німецької мови, об’єктом – її структурні та морфологічні особливості.

Матеріалом дослідження слугувала суцільна вибірка юридичних термінів-іменників зі спеціального юридичного словника за редакцією Б. Шлоера та І. Сойка [4]. Загальна кількість досліджуваних термінів становить 1991 лексему.

Мета дослідження – проаналізувати проблеми словотвору простих, складних і похідних іменників у сучасній юридичній термінології німецької мови, а також встановити структуру термінологічних номінацій. Основну увагу присвячено групі аббревіатур, які виявилися найбільш цікавими з морфологічного погляду.

Морфемний аналіз є найнадійнішим способом синхронічного вивчення морфемного складу мови. При цьому аналізі основою для вичленування морфеми є синхронна структурна співвіднесеність слів. Структурно співвіднесеними вважають слова, що мають часткову спільність значення при частковому формальному збігові; спільний елемент таких слів і буде вичленованою в них морфемою, що містить спільне значення. Одиницями, виділюваними в слові внаслідок морфемного аналізу, є морфеми.

Морфема – це семантично наповнена фонема чи зрощення фонем, що в системі і в тексті відмежовується від сумірних і однорідних величин і характеризується в даній мові певною моделлю дистрибуції.

З погляду словотвірної форми німецькі іменники, як і інші частини мови, поділяються на прості (кореневі), похідні і складені [5, с.257]. Що ж до суті цих понять, то варто зазначити, що прості (кореневі) слова не розкладаються на менші одиниці-морфеми, вони не є похідними від будь-якого іншого слова. Деякі мовознавці називають прості слова первинними.

До розряду похідних іменників науковці зараховують ті лексичні одиниці, які утворені шляхом афіксації (напр. *Urwald, Landschaft*), а також без афіксів від дієслівних коренів: *Trieb* від *treiben*, *Ruf* від *rufen* і т.д. Особливим типом похідних слів є субстантивовані частини мови, хоча їх словотвірна форма повинна розглядатися як вторинна, оскільки ті частини мови, з яких утворились подібні іменники, в свою чергу можуть бути словами кореневими, похідними чи складеними.

Ті іменники, які складаються з двох або більше основ називаються складеними, наприклад: *Vergissmeinnicht, Tischtuch, Schreibtisch* і т.п.

М.Д. Степанова виділяє такі способи німецького іменникового словотвору: 1) безсуфіксне утворення іменників від дієслівних основ (за допомогою аблаута); 2) субстантивізація (перехід інших частин мови і службових слів у клас іменників); 3) складання (при цьому розрізняють чисте складання та складання з суфіксацією); 4) префіксація (у деяких випадках у поєднанні зі зміною кореня); 5) суфіксація (у поєднанні з умлаутом кореневого голосного); 6) утворення слів за допомогою афіксів; 7) зрощення; 8) компресія складних слів із відсіченням одного компонента [5, с.241].

У процесі дослідження ми поділили усі досліджувані іменники-терміни німецької мови права на три групи: прості, похідні і складені. Результати поділу наведені в таблиці 1 (див. табл. 1).

Таблиця 1

Морфологічна класифікація юридичних термінів-іменників

Морфологічна будова	Кількість термінів	Приклади
ПРОСТІ	74 (3,7 %)	<i>die Zunft, das Dorf, die Charta, der Pass, der Eid, der Artikel, der Müll</i>
ПОХІДНІ	1417 (71,2 %)	<i>Die Abschreibung, der Vertrag, die Delegation, der Abschlag, die Kammer</i>
СКЛАДНІ	500 (25,1 %)	<i>der Wahlkreis, der Ordnungsruf, das Petitionsrecht, die Rechtskraft, das Verwaltungsgericht, die Geldstrafe, die Rechtsform</i>
УСЬОГО	1991	

У досліджуваному матеріалі виявлено найбільше похідних слів. Їх загальна кількість становить 1417 ЛО, наприклад: *die Versorgung, der Vortrag*. Вони охоплюють 71,2% досліджуваного матеріалу.

Складені слова становлять 25,1% обсягу нашої вибірки. Як приклади, можна назвати такі складені слова: *der Wahlkreis, der Ordnungsruf, das Petitionsrecht, die Rechtskraft* і т.д.

Порівняно невеликим з іншими групами є частина простих (корневих) слів, кількість яких складає усього 74 ЛО, наприклад: *die Zunft, die Charta*.

Особливе місце у німецькомовній термінології права займають абревіатури. У Німеччині скорочено передають:

1) назви органів виконавчої та судової влади, назви установ та об'єднань, як-от: *OLG* від *Oberlandesgericht* «Верховний суд федеральної землі»; *AA* від *Auswärtiges Amt* «Міністерство закордонних справ ФРН»; *RAK* від *Rechtsanwaltskammer* «палата/спілка адвокатів (орган самоврядування адвокатури у ФРН)»;

2) назви галузей права, як-от: *SozR* від *Sozialrecht* «соціальне право ФРН (законодавство, що

регулює соціальне забезпечення); *StrR* від *Strafrecht* «кримінальне право ФРН» тощо;

3) назви федеральних земель ФРН, як-от: *ST* від *Sachsen-Anhalt* або *sachsen-anhaltisch* «федеральна земля Саксонія-Ангальт або такий, що стосується федеральної землі Саксонія-Ангальт»; *Bay.* від *Bayern*, *bayerisch* «той, що стосується федеральної землі Баварія»; *BayPAG* від *Bayerisches Polizeiaufgabengesetz* «Закон федеральної землі Баварія «Про функції поліції»;

4) види нормативних документів, як-от: *Übk.* від *Übereinkommen* «(міжнародна) угода, конвенція»; *Urt.* від *Urteil* «вирок (у кримінальній справі) або судове рішення (у цивільній справі)»;

5) назви державних посад та рангів, юридичних професій, як-от: *RegR* або *RR* від *Regierungsrat* «урядовий радник»; *RA* від *Rechtsanwalt* «адвокат»;

6) назви (офіційних державних та юридичних) періодичних видань, як-от: *ABlEG* від *Amtsblatt der Europäischen Gemeinschaften* «Офіційний вісник Європейських співтовариств»; *BayGVBl.* від *Bayerisches Gesetz- und Verordnungsblatt* «Баварський вісник законів та постанов»; *BKR* від *Zeitschrift für Bank-und Kapitalmarktrecht* «Журнал з банківського права та права, що регулює ринок капіталовкладень»;

7) прикметники-складові термінологічних словосполучень, як-от: *einschr.* від *einschränkend* «з обмеженням / такий, що обмежує»; *einstw.* від *einstweilig* «тимчасовий», *einstw. AO* « тимчасове розпорядження (адміністративного суду ФРН)»;

8) скорочення назв нормативно-правових актів ФРН (законів, постанов уряду, рішень суду тощо).

Загалом, скорочення назв нормативно-правових актів ФРН складають найчисельнішу групу серед усіх німецьких юридичних скорочень. Це зумовлено тим, що у ФРН кожен закон має декілька назв: довгу повну назву, наприклад, *Gesetz über Abgaben für das Einleiten von Abwasser in Gewässer* «Закон ФРН «Про збори за відведення стічних вод у природні водойми». напівскорочену назву у вигляді композита, наприклад, *Abwasserabgabengesetz* і офіційне скорочення, переважно у вигляді аббревіатури, наприклад, *AbwAG*. Офіційні скорочення мають також усі назви постанов уряду ФРН, як-от: *AlhiV* від *Arbeitslosenhilfe -Verordnung* «Постанова уряду ФРН «Про допомогу по безробіттю». За офіційною статистикою ФРН на кінець 2012 року лише кількість федеральних законів складала 1924, постанов уряду – 3440. До цього чималого списку додаються ще й закони та постанови 16 федеральних земель, наприклад: *SächsSFG* від *Sächsisches Feiertagsgesetz* «Закон федеральної землі Саксонія «Про встановлення святкових вихідних днів», а також офіційні німецькі скорочення міжнародних угод та інших актів міжнародного права, як-от: *ZusEntschLnuklSchÜbk* від *Übereinkommen über zusätzliche Entschädigungsleistungen für nuklearen Schaden* «Угода про додаткові компенсаційні заходи за збитки, завдані у сфері ядерної енергетики».

У межах юридичної термінології виділяється значний відсоток термінів, утворених синтаксичним способом. За кількістю компонентів можна виділити двокомпонентні, трикомпонентні і полікомпонентні терміни. Найбільш поширеними в юридичній термінології є такі синтаксичні типи:

I. Двокомпонентні:

1) прикметник + іменник у називному відмінку однини: *der zivile Kläger, die zivile Verhandlung, die jugendliche Kriminalität*. В українській юридичній термінології також зафіксовано приклади таких двокомпонентних слів: *цивільний позивач, юридична практика, кримінальне судочинство, авторське право, фізична особа, умисне вбивство, правова допомога, юридичний факт, судовий процес, повторний злочин, прямий умисел, дитяча злочинність, смертна кара, умовне звільнення, виправні роботи.*

2) прикметник + іменник у називному відмінку множини: *schwere Delikte, soziale Abgaben*. Для української мови також характерна така структура: *кримінальні діяння, речові докази, протиправні дії, умисні дії, правоохоронні органи, дисциплінарні провини, правові інститути, загальні суди, тяжкі злочини, слідчі дії.*

3) іменник у називному відмінку + іменник у родовому відмінку без прийменника: *das Gerichtsurteil, Vorgaben der Verfassung*, укр. *орган дізнання, місце подій, вчинення злочину, суб'єкти правовідносин, вирок суду, розірвання шлюбу, склад злочину, відчужувач майна, нападання арешту, право власності, положення конституції, позбавлення волі, касація вироку, санкція прокурора, сліди злочину.*

4) іменник у називному відмінку + іменниково-прийменникова конструкція: *die Restitution von Enteignungen, Sondereigentum an Gebäuden*, укр. *тримання під вартою, передача під нагляд, пенсія по старості, вбивство на замовлення, недонесення про злочин.*

II. Трикомпонентні синтаксичні типи:

1) прикметник + прикметник + іменник: *die internationale gerichtliche Prozedur, das zivile prozessuale Recht*, укр. *загальнодержавне адвокатське об'єднання, невольові юридичні факти, організоване злочинне формування, міжнародна судова процедура, підзаконні нормативно-правові акти, цивільне процесуальне право, тяжке тілесне ушкодження.*

2) іменник у називному відмінку + прикметник + іменник у родовому відмінку: *die Folge den unmittelbare Zwang*, укр. *наслідок безпосереднього примусу, вік кримінальної відповідальності, порушення кримінальної справи, подовження апеляційного терміну, одержання незаконної винагороди, застосування вогнепальної зброї*.

3) прикметник +/- іменник у називному відмінку + іменник у родовому відмінку: *das Sozialversicherungsrecht, die Disziplinargerichtbarkeit, die Selbstverwaltungsgarantie*, укр. *спільна власність подружжя, фактичний рецидив злочинів, позитивна поведінка потерпілих, судовий захист честі, достоїнства; законодавчі норми права, об'єктивне ставлення в провину, суб'єктивна сторона злочину, зворотна чинність закону, законна чинність вироку, соціальне право захисту*.

4) іменник у називному відмінку + іменник у родовому відмінку + іменник у родовому відмінку: *das Eigentumrecht von Bürgern, die Treffung der Entscheidung des Gerichtes*, укр. *огляд місця події, право власності громадян, ухвалення рішення суду, презумпція провини боржника, заподіяння шкоди здоров'ю, закінчення рядок давності, відстрочка виконання вироку*.

5) іменник у називному відмінку + іменник у знахідному відмінку + іменник у родовому відмінку: *das Recht auf die Freiheit des Wortes, das Recht auf den Schadenersatz der Ausgaben*, укр. *право на відшкодування витрат, право на волю слова, пенсія за вислугу років*.

6) прислівник + прикметник + іменник у називному відмінку: *das besonders schwere Delikt, die gesellschaftsgefährlichen Handlungen*, укр. *особливо небезпечний рецидивіст, суспільно небезпечні діяння, особливо злісне хуліганство, особливо небезпечний злочин*.

III. Полікомпонентні терміни можуть включати чотири, п'ять, шість і більше одиниць, як-от: *der Untersuchungsführer in den besonder wichtigen Sachen*, укр. *добровільна відмова від вчинення замаху на злочин; спроба застосування вогнепальної зброї; слідчий в особливо важливих справах; умисне вбивство при обтяжуючих обставинах; умисне вбивство з хуліганських мотивів*. Серед багатокомпонентних юридичних термінів особливе місце посідають синтаксичні моделі предикативного типу: нім. *Verträge besatzungsrechtlichen und militärischen Inhalts* та укр. *договори, що стосуються військових питань і окупаційного режиму*; нім. *Fortgeltung von völkerrechtlichen Verträgen* та укр. *Дотримання міжнародних договорів*, нім. *Anspruch auf Schadenersatz* та укр. *право на відшкодування*.

Проведене дослідження дозволяє нам зробити такі висновки:

Серед іменників-термінів переважають похідні слова (1417 ЛО, 71,2% досліджуваного матеріалу). Складені слова становлять 25,1% обсягу нашої вибірки. Частина простих (кореневих) слів складає усього 74 ЛО. Досить часто трапляються аббревіатури, поява яких зумовлена тим, що у ФРН кожен закон має декілька назв.

У межах юридичної термінології виділяється значний відсоток термінів, утворених синтаксичним способом. За кількістю компонентів можна виділити дво-, три- та полі компонентні юридичні терміни різної структури.

Перспективним вважаємо дослідження особливостей вживання різноструктурних юридичних термінів у різногалузевих фахових текстах субмови права.

Список використаної літератури

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М.: Сов. энциклопедия, 1966. – 608 с.
2. Квитко И.С. Термин в научном документе / И.С.Квитко. – Львов: 1976. – 124 с.
3. Кондаков Н.И. Логический словарь / Н.И. Кондаков. – М.: Наука, 1971. – 656 с.
4. Німецько-українсько-російський коментований словник з адміністративного права /за ред. Б. Шлоера.– Київ: Наука, 2003. – 463 с.
5. Степанова М.Д. Словообразование современного немецкого языка / М.Д. Степанова. – М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1953. – 367 с.
6. Шаблій О.А. Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : 10.02.16 „Теорія і практика перекладу“ / О.А. Шаблій. – Київ, 2002. – 19 с.
7. Шишканова Л. П. Формирование немецкой юридической терминологии / Л. П. Шишканова – Саратов : Вид-во “Научная книга”, 2008. – 101 с.
8. Conrad V. Deutsche Rechtsgeschichte / V. Conrad – Karlsruhe : Verlag Müller, 1962. – 213 S.
9. Köbler G. Deutsche Rechtsgeschichte. – München : Verlag Vahlen, 1990. – 650 S.